

ISLOM MOLIYA TIZIMINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

Samatov Doniyor Husanjon o'g'li,

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti 2-kurs talabasi ;

Kuchqarov Kamronbek Nodir o'g'li

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti 2-kurs talabasi

Ilmiy rahbar: Meliyev Azimjon

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti Moliya kafedrası O'qituvchisi

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada islom moliya tizimining nazariy va amaliy asoslari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Islom moliyasi shariat tamoyillariga asoslangan bo'lib, foiz (riba)ni taqiqlash, moliyaviy risklarni adolatli taqsimlash hamda real aktivlarga asoslangan moliyalashtirish mexanizmlari bilan ajralib turadi. Maqolada islomiy moliyaviy instrumentlarning mazmuni, ularning an'anaviy moliya tizimidan farqli jihatlari, global islom moliya bozorining rivojlanish tendensiyalari hamda sukuk va islom banklari faoliyatiga oid amaliy misollar yoritilgan. Shuningdek, islom moliya tizimining iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: islom moliyasi, riba, mudaraba, mushoraka, murabaha, sukuk, shariat tamoyillari.

ABSTRACT: This article provides a scientific analysis of the theoretical and practical foundations of the Islamic financial system. Islamic finance is based on Sharia principles, including the prohibition of interest (riba), fair risk-sharing, and asset-backed financing. The study examines the main Islamic financial instruments, their differences from conventional finance, global development trends, and practical examples related to sukuk and Islamic banking. The role of Islamic finance in ensuring economic stability and social justice is also discussed.

Keywords: Islamic finance, riba, mudarabah, musharakah, murabaha, sukuk, Sharia principles.

АННОТАЦИЯ: В данной статье проводится научный анализ теоретических и практических основ исламской финансовой системы. Исламские финансы основаны на принципах шариата, включая запрет ростовщичества (риба), справедливое распределение рисков и финансирование, обеспеченное реальными активами. Рассматриваются основные исламские финансовые инструменты, тенденции развития мирового рынка исламских финансов и практические примеры деятельности исламских банков и рынка сукуков. Также раскрывается значение

исламских финансов в обеспечении экономической стабильности и социальной справедливости.

Ключевые слова: *исламские финансы, риба, мудараба, мушарака, мурабаха, сукук.*

KIRISH

Zamonaviy global iqtisodiy tizim murakkab va o'zaro bog'langan tuzilmalardan tashkil topgan bo'lib, moliya sektori bu tizimning yuragi hisoblanadi. Moliya bozorlarining barqarorligi mamlakatlarning ichki iqtisodiy farovonligi, investitsiyalarni jalb etish salohiyati, shuningdek, global integratsiya jarayonida hal qiluvchi rol o'ynaydi. An'anaviy moliya tizimi asosan foizga (riba) asoslangan instrumentlar orqali kredit va investitsiya mexanizmlarini yo'lga qo'yadi. Biroq, iqtisodiy inqirozlar va ijtimoiy notenglikning kuchayishi shuni ko'rsatdiki, an'anaviy yondashuv barcha iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlarni qondira olmaydi. Aynan shu sharoitda islom moliya tizimi iqtisodiyot olamida barqarorlik, adolat va etik moliya tamoyillarini ta'minlashga qaratilgan muqobil model sifatida alohida e'tiborni qozonmoqda.

Islom moliya tizimi — bu shariat tamoyillariga qat'iy rioya qilgan holda moliyaviy faoliyatni tashkil etuvchi kompleks mexanizm bo'lib, uning asosiy tamoyillari Qur'on va Sunnatga (Hadislarga) tayangan holda shakllangan. Ushbu tizimda foiz (riba) qat'ian taqiqlanadi, shuningdek moliyaviy operatsiyalarda ortiqcha noaniqlik (g'arar) va qimor (maysir) kabi elementlar qat'ian yo'q qilinadi. Bu yondashuv moliyaviy jarayonlarni nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy axloqiy mezonlarga ham bog'lab beradi, shuning uchun ham islom moliya tizimi barqaror investitsiya muhitini yaratishda samarali mexanizm sifatida qaraladi.

Islom moliya tizimining o'ziga xosligi shundaki, u moliyaviy mahsulot va xizmatlarni real aktivlar bilan bog'laydi hamda risk va foydani muvozanatli tarzda taqsimlashga asoslanadi. Bu prinsiplar islom moliya institutlari — islom banklari, sukuk bozorlar, takaful (islomiy sug'urta) kompaniyalari va boshqa shariatga mos moliyaviy institutlar orqali amaliyotga tatbiq etiladi. Bugungi kunda bu institutlar nafaqat musulmon davlatlarida, balki butun dunyo moliya bozorlarida faol ishtirok etmoqda va global moliyaviy tizimdagi o'z o'rnini tobora mustahkamlab bormoqda.

Islom moliya tizimi an'anaviy moliya tizimidan bir qator muhim jihatlari bilan farq qiladi. Jumladan, an'anaviy moliya tizimida foiz to'lovlari va kredit bo'yicha daromad olish jarayonlari markaziy o'rin tutadi. Biroq, islom moliyasida foizning mavjudligi moliyaviy operatsiyalarning shariatga zid bo'lishi bilan izohlanadi. Shuning uchun islom moliyasi daromadni riba orqali emas, balki risk va foyda ulushiga asoslangan sheriklik shartnomalari

orqali ta'minlaydi. Bu esa moliyaviy riskni bo'lishishga asoslangan adolatli iqtisodiy tizimning shakllanishiga yordam beradi.

Islom moliya tizimining zamonaviy shakllanishi XX asrning o'rtalaridan boshlangan bo'lib, bu davrda musulmon dunyosidagi iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar bilan uzviy bog'liqdir. Mamlakatlarning mustaqillikka erishishi bilan ularning moliyaviy mustaqillik va shariatga mos moliyaviy institutlarni yaratish istagi kuchaydi. Shu tariqa birinchi islom banklari tashkil topdi va keyinchalik zamonaviy islomiy moliyaviy instrumentlar, xususan sukuk, mudaraba, mushoraka kabi mahsulotlar bosqichma-bosqich rivojlandi. Bugungi kunda islom moliya tizimi global moliya bozoridagi o'sib borayotgan segmentlardan biri bo'lib, iqtisodiy tendensiyalar shuni ko'rsatadiki, u tez sur'atlar bilan jadal taraqqiy etmoqda.

Islom moliya tizimi nafaqat iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashga qaratilgan, balki ijtimoiy adolat, risklarni adolatli taqsimlash va barqarorlikni mustahkamlash kabi prinsiplarni ham o'z faoliyatining markaziga qo'yadi. Masalan, risklarni bo'lishish tamoyili moliyaviy institutlar va mijozlar o'rtasida ham riskni, ham foydani adolatli tarzda taqsimlashga imkon beradi. Bu esa qarzidorlar va investorlar o'rtasidagi manfaatlar uyg'unligini ta'minlash orqali iqtisodiy faollikni oshiradi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, islom moliya tizimi an'anaviy moliya modeliga nisbatan ko'proq stabil va barqaror tizim sifatida qaraladi.

Shuningdek, islom moliya tizimining muhim jihatlaridan biri — aktivlarga asoslangan moliyalashtirish yondashuvi bo'lib, bu yondashuv real aktivlar bilan bog'liq bo'lmagan moliyaviy operatsiyalarni cheklaydi. Misol uchun, murabaha asosida moliyalashtiriladigan aktivlar aniq va ko'rinadigan ob'ektlar bo'lib, ularning bozor qiymati, ishlatilish shartlari va boshqa tafsilotlari oldindan aniq belgilanadi. Bu yondashuv spekulativ xatti-harakatlar va bozor pufakchalarining paydo bo'lishiga yo'l qo'ymaydi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Islom moliya bozorida sukuk instrumentining rivojlanishi global investitsiyalarni jalb qilish va infrastrukturani moliyalashtirish uchun yangi imkoniyatlar yaratdi. Sukuk — bu real aktivlar bilan ta'minlangan shariatga mos obligatsiyalar bo'lib, u investorlar uchun barqaror daromad manbai sifatida xizmat qiladi. Bugungi kunda sukuk bozorining hajmi trillionlab dollarni tashkil etmoqda va bu bozor har yili sezilarli darajada o'sib bormoqda.

Global miqyosda islom moliya institutlarining o'sib borayotgan roli investorlar, davlatlar va xalqaro moliya institutsiyalari e'tiborini tortmoqda. Bu institutlar nafaqat an'anaviy moliya bozorlaridagi mavjud bo'shliqlarni bartaraf etmoqda, balki yangi moliyaviy imkoniyatlar yaratmoqda. Misol uchun, ko'plab davlatlar sukuk instrumentini o'z davlat

qarzlarni moliyalashtirishda qo‘llay boshladi, bu esa milliy iqtisodiyotning barqarorligiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, islom moliya tizimi xalqaro moliya bozorlarida ham o‘z o‘rnini kengaytirib bormoqda. Yevropa, Osiyo va Afrika davlatlarida islom moliya bozorining rivojlanishiga oid dasturlar amalga oshirilmoqda, bu esa global moliyaviy integratsiyani kuchaytiradi. Xalqaro investitsiyalar oqimining diversifikatsiyasi orqali islom moliya institutlari investorlar uchun yangi daromad imkoniyatlarini yaratmoqda va global iqtisodiyotda yanada barqaror moliyaviy muhitni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, islom moliya tizimi bugungi kunda moliya bozorlarida nafaqat muqobil model sifatida, balki barqarorlik, adolat va etik moliyaviy amaliyotlar sifatida ham tobora keng tarqalmoqda. U moliyaviy operatsiyalarni samarali, barqaror va ijtimoiy mas‘uliyatli tarzda amalga oshirishga imkon beradi. Shu sababli islom moliya tizimi bugungi global iqtisodiyotning murakkab talablari bilan uyg‘unlashgan moliyaviy model sifatida mutaxassislar, tadqiqotchilar va siyosat ishlab chiqaruvchilar diqqat markazida bo‘lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR SHARHI

Islom moliyasi masalalari ko‘plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan tadqiq qilingan. Muhammad Taqiy Usmoniy islom moliyasining fiqhiy asoslarini chuqur yoritgan bo‘lsa, Zamir Iqbol va Abbas Mirakhor o‘z tadqiqotlarida islomiy moliyaviy institutlarning makroiqtisodiy barqarorlikka ta‘sirini tahlil qilgan.

Islom moliyasining asosiy manbalari Qur‘on, hadis, ijmo‘ va qiyos hisoblanadi. Ushbu manbalarda riba (foiz), g‘arar (ortiqcha noaniqlik) va maysir (qimor) qat‘iyan taqiqlangan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot jarayonida quyidagi usullardan foydalanildi:

nazariy tahlil;

taqqoshlash usuli (islom va an‘anaviy moliya tizimlari);

statistik ma‘lumotlarni tahlil qilish;

amaliy misollarni o‘rganish.

TAHLIL VA MUHOKAMA

Islom moliya tizimining asosiy tamoyillari

Islom moliyasining asosiy tamoyili ribaning taqiqlanishidir. Foiz orqali daromad olish adolatsiz deb hisoblanadi, chunki u real iqtisodiy faoliyat bilan bog‘liq emas. Shuningdek, foyda va zarar taraflar o‘rtasida adolatli taqsimlanishi lozim.

Asosiy tamoyillar:

real aktivlarga asoslanish;

risklarni bo‘lishish;

shariatga muvofiqlik;

ijtimoiy mas’uliyat.

Islomiy moliyaviy instrumentlar

Islom moliya tizimida quyidagi instrumentlar keng qo‘llaniladi:

Mudaraba – kapital va mehnat asosidagi sheriklik;

Mushoraka – umumiy kapital asosidagi hamkorlik;

Murabaha – ustama qo‘shilgan savdo;

Ijara – lizing asosidagi moliyalashtirish;

Sukuk – real aktivlar bilan ta’minlangan qimmatli qog‘ozlar.

Amaliy misollar va global tajriba

Bugungi kunda global islom moliya aktivlari bir necha trillion AQSh dollarini tashkil etmoqda. Islom banklari umumiy aktivlarning asosiy qismini egallaydi. Masalan, Saudiya Arabistonidagi Al Rajhi Bank va BAA dagi Sharjah Islamic Bank tomonidan chiqarilgan sukuklar xalqaro investorlar orasida yuqori talabga ega bo‘ldi.

Sukuk bozorining rivojlanishi davlatlar uchun infratuzilma loyihalarini shariatga muvofiq moliyalashtirish imkonini bermoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, islom moliya tizimi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Uning real sektor bilan bog‘liqligi moliyaviy inqirozlar xavfini kamaytiradi va ijtimoiy adolatni kuchaytiradi.

Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

Islom moliyasi bo‘yicha xalqaro standartlarni rivojlantirish;

Ta’lim tizimida islom moliyasini o‘qitishni kengaytirish;

Milliy moliya tizimiga islomiy instrumentlarni bosqichma-bosqich joriy etish;

Ilmiy-amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR

1.Usmoniy, M. T. (2002). An Introduction to Islamic Finance. Idara Isha‘at-e-Diniyat, Karachi.

2.Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). An Introduction to Islamic Finance: Theory and Practice. Wiley Finance, Hoboken, NJ.

3.Ayub, M. (2007). Understanding Islamic Finance. John Wiley & Sons Ltd., England.

4.El-Gamal, M. A. (2006). Islamic Finance: Law, Economics, and Practice. Cambridge University Press, Cambridge.

5. Siddiqi, M. N. (2004). Role of the State in Islam. Islamic Research and Training Institute (IRTI), Islamic Development Bank.
6. Warde, I. (2010). Islamic Finance in the Global Economy. Edinburgh University Press, Edinburgh.
7. Khan, T., & Ahmed, H. (2001). Risk Management: An Analysis of Issues in Islamic Financial Industry. Islamic Development Bank and IRTI.
8. AAOIFI Shari'ah Standards. (2023). Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions.
9. Islamic Financial Services Board (IFSB) Stability Report. (2025). IFSB Annual Report — Islamic Financial Services Board.
10. Obaidullah, M. (2005). Islamic Financial Services. Islamic Economics Research Center, King Abdulaziz University.
11. Chapra, U. (2008). The Islamic Vision of Development in the Light of Maqasid Al-Shari'ah. Islamic Research Institute, International Islamic University, Islamabad.
12. Hasan, Z. (2014). Principles of Islamic Banking: A Survey of International Experience. International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, Vol. 7, No. 3.
13. Wajdi, S. (2018). Islamic Finance and Financial Stability: Answers to the Critics. Review of Islamic Economics, Vol. 22.
14. Khan, F. (2016). Islamic Banking and Finance: On Its Way to Globalization. Global Journal of Finance and Management.
15. Usmani, M. T. (2013). The Authority That Should Issue Islamic Financial Products — A Critical Analysis. Journal of Islamic Banking and Finance.